

***Persona* vs. umbra: o radiografie a cerberilor
inconștientului dongasparian
(*Persona-* vs *Shadow-Aspects: Dragging the Cerberi
out of Don Gaspar Medina Urdaneta's Unconscious*)**

Lavinia IENCEANU

“Alexandru Ioan Cuza” University, Iași, Romania

Abstract: The major focus of the present contribution is on the constantly shifting patterns produced by the *persona*-shadow interaction as part of the individuation process which the protagonist is undergoing in Héctor Abad Faciolince's novel *Asuntos de un hidalgo disoluto*, as well as on the archetypal values attached to the shadow aspect. With the latter viewed not as a generator of, much rather as a complement to the anti-self, or, better put, as a haven for fertile forces lying dormant, our research is delving deep into both the novel's social-historical context and Don Gaspar's inter- and intrapersonal relationships, in an attempt to tear off his mask and expose the multitude of facets which he makes a huge effort to hide. What we actually see is a most bizarre blend of uranian and chthonian traits, perpetually torn between centripetal and centrifugal tendencies, assimilation and dissimulation, censorship and unboundedness, denial and acceptance, inferiority and superiority, self-effacement and self-assertion, which simply baffles the reader when, in abruptly giving up his desire to rise to fame, Don Gaspar first gives in to his compulsion to be reduced to anonymity and, as a last resort, to sheer nothingness.

Keywords: *persona*-shadow, the unconscious, Hispano-American archtypology, dog (as a symbol), eye disease (as a symbol)

Ispitele și plăcerile lumești îl lasă indiferent pe don Gaspar Medina Urdaneta¹ – protagonistul primului roman abadfaciolincean – până în punctul în care, în ciuda venei sale epicuriene, acesta ajunge să considere durerea, nu drept sursa tuturor relelor, sau drept un dușman al fericirii atunci când aceasta întrerupe plictisul, ci drept singura „comoară” care îl face să se simtă viu: „Es tan precaria nuestra condición humana, tan difícil de distinguir a veces de la de las plantas, que **tengo al dolor por un tesoro**, casi la única demostración de que **estoy vivo**” (1994: 26; subl. n.). Punctul de inflexiune în traiectoria vegetativă, de inapetență la umbra pesimismului schopenhauerian, a lui DG² îl constituie Ángela Pietragrúa³, lângă care protagonistul descoperă

¹ Menționăm faptul că romanul columbian în cauză nu a fost încă tradus în limba română, motiv pentru care, atunci când demersul nostru științific o va cere, vom recurge la propria variantă de traducere.

² Din rațiuni de economie de limbaj, vom opta pentru utilizarea, pe parcursul studiului de față, a prescurtărilor: DG = ‘don Gaspar’, respectiv DQ = ‘don Quijote’.

³ Facem precizarea că studiul de față constituie materializarea rezultatelor unei părți a cercetării doctorale întreprinse, și anume: *Metamorfoze și anamorfoze arhetipale în Asuntos de un hidalgo disoluto de Héctor Abad Faciolince*, în curs de finalizare, care vizează în principal analiza fațetelor donquijotești, picarești, candidiene și tiranice a protagonistului abadfaciolincean, precum și investigarea celorlalte arhetipuri, simbolurilor și leitmotive romanești direct legate de protagonist. În acest sens, o mare parte din aspectele conexe exploatate în teză, care întregesc figura protagonistului luat în discuție și în prezentul studiu, fac obiectul următoarelor articole menite să disemineze rezultatele diverselor faze ale cercetării: „Don Quijote en el Nuevo Mundo. Las picardías, candidices y quijotadas de un hidalgo disoluto”, în *ACTA IASSYENSIA COMPARATIONIS*, nr. special *400 Years with Shakespeare & Cervantes/2017*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, pp. 121-128,

http://literaturacomparata.ro/Site_Acta/issues/aic20s/13_20s_Ienceanu.pdf;

„Ipostaze picarești și candidiene în *Asuntos de un hidalgo disoluto*”, în *Language, Culture and Change X: Cultural Heritage in a Global Perspective*,

o altă fațetă a sa. Fără a friza hedonismul, firească indiferență dongaspariană, această pace a simțurilor – „esta paz de los sentidos” (23) – cu sclipiri de ataraxie, se preschimbă în nesaț, într-o plăcere inefabilă unde spiritual și carnal, apolinic și dionisiac se contopesc, însă la care în mod ironic DG trebuie să ajungă tocmai stăvilindu-și înfrânarea naturală, care în prezența Angelei pare să-și iasă din matcă... Constatăm, însă, că beneficiile cognitiv-ontologice ale singurei sale iubiri, care îl ajutase să își întrevadă, cultive și valorifice propria esență, oferindu-i un interval de ființare genuină, dispar odată cu persoana iubită, în

Luminița Andrei Cocârță *et al.* (ed.), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2019, pp. 119-136; „El Viejo Mundo vs. el Nuevo Mundo. Avatares picarescos y candidianos en *Asuntos de un hidalgo disoluto*”, în *Concordia Discors vs. Discordia Concors. International Journal of Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Cross-Cultural and Translation Strategies*, nr. 10/2018, Ștefan cel Mare University Press, Suceava, <http://condisdiscon.blogspot.ro/2015/02/issues.html>, <https://www.dropbox.com/s/grn8sc2wv4gpqew/4.%20El%20Viejo%20Mundo%20vs.%20el%20Nuevo%20Mundo.%20Avatares%20picarescos%20y%20candidianos%20en%20Asuntos%20de%20un%20hidalgo%20disoluto%20-%20Lavinia%20Ienceanu.pdf?dl=0>; „Cartografii psihologico-literare în *Asuntos de un hidalgo disoluto*. Schimburi interculturale”, în curs de publicare în *Language, Culture and Change X: Intercultural Communication: Current Approaches, Practices and Representations*, Luminița Andrei Cocârță *et al.* (ed.), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2019; „Coordonate arhe- și anarhetipologice în *Asuntos de un hidalgo disoluto*. Baze teoretice ale sondării psihismului dongasparian”, în *Concordia Discors vs. Discordia Concors. International Journal of Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Cross-Cultural and Translation Strategies*, nr. 11/2019, Ștefan cel Mare University Press, Suceava, <http://condisdiscon.blogspot.ro/2015/02/issues.html>. În vederea unei perspective holistice asupra profilului idiosincronic al personajului abadfaciolincean, a se vedea L. Ienceanu, *Metamorfoze și anamorfoze arhetipale în Asuntos de un hidalgo disoluto de Héctor Abad Faciolince*, în curs de finalizare.

absența căreia dorința ultimă a lui Gaspar se va reduce la a nu mai simți deloc: „una siniestra aspiración al ascetismo me redujo a esta **sombra** de ser humano en que **quise** transformarme. Un hombre que **no siente**” (26; subl. n.). Precedată de faza de neacceptare (*denial*) a pierderii, de cea de venerare post-traumatică a Ángelei prin retrăire intensă ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat, iar apoi de încercarea de se schimba, devenind opusul sau anti-eul celui care fusese alături de aceasta, asistăm la o nouă formă de “rătăcire” în traiectoria existențială dongaspariană, în care impulsul inițial de **a fi cineva demn** lasă loc dorinței sau nevoii **de a fi un nimeni**:

*Cuando se terminó este terrible período de postración, de deliberada deformación de hábitos y cuerpo, **quise volver a ser yo**. Pero antes, por un tiempo, **tenía que dejar de ser alguien**. **Había sido yo**, me había convertido en mi **antiyo**: **para volver a ser yo**, tenía que **ser nadie** por un tiempo. Creo que ya empezaba la quinta década de mi existencia cuando me fui a hacer un viaje a tierras mestizas, países anónimos y enmascarados como ningún otro.*

*Me hice cortar el pelo (tenía mucho, entonces) a cinco milímetros sobre el cuero del cráneo. Compré y me puse unos anteojos cuadrados, grandes, con montura de carey y me dejé crecer unos bigotes mexicanos. Resolví ponerme un uniforme, usar un único traje fijo: pantalones de color azul oscuro, cinturón y botines negros, camisas de rayitas celestes. Me deshice de la ropa del Balón y de mi ropa antigua; regalé mis chaquetas y corbatas. **No volví a usar mi nombre**.*

Quise borrarame, no ser nadie. No ser nada. Disolverme en la masa indistinta. Ser anodino, insulso, invisible. Que nadie notara al perfecto don nadie. Como un ente hice peregrinajes por remotos parajes del mundo. No con afán turístico ni de purificación: viajaba sin mirar nada. [...]

Poco a poco pude volver a ser la sombra de Gaspar Medina. Sí, un hombre que no siente. Encontré mi refugio en la total indiferencia. Eso logré, convertirme en alguien que no es nada, en alguien que no siente. Pero que sin embargo se parecía y seguiría pareciéndose a aquello que había sido ese que se llamaba con mi nombre (205-207; subl. n.).

În lumina celor de mai sus, remarcăm faptul că noua formă de deambulare concretă la care DG recurge, pradă fiind subitei nevoi de depersonalizare, de cvasianulare, de a se face nevăzut și a trece neobservat prin lume, corespunde aceleiași propensiuni de evaziune care îl determinase să părăsească Columbia în primă instanță, înainte ca printr-o întâmplare fericită să ajungă la Torino. De această dată, însă, nu reziliența în fața influenței negative exercitate de rude, așadar nu detașarea de maculata-i stirpe îl mână să adopte o nouă direcție centrifugă, ci dorința de a se rupe de influența, benefică inițial, dar torturantă în final, a Ángelei. Ștergerea amintirii Ángelei, concomitentă cu transformarea într-un redutabil **nimeni** a protagonistului, secondează în fapt dorința acestuia de a șterge amintirea propriilor nefăcute, precum și a vinei purtate de acel **cineva** responsabil de pierderea femeii iubite. Înainte de a culmina cu ștergerea de pe fața pământului prin auto-lichidare după ce evoluase în tentația înfiripată de a fi, totuși, **cineva** în lume – mai mult animat de un spirit ludic decât întrariat de unul al misiunii –, înnămolită în conștientizarea că nu avea pentru cine în popasul și efemera aventură politică la revenirea în Columbia, încercarea de alinare, pe această cale, a sentimentului propriei neputințe degenează în alienare, în pierderea pe drum a unei părți din sine chiar prin desprinderea de Ángela, o pierdere pe care, rememorând-o ulterior, el însuși o conștientizează în deschiderea capitolului al XXI-lea: „Debería borrarme, desaparecer. No contar estos años en los que me perdí” (203). *Pattern*-urile atitudinale de **evitare** → **renegare** →

confuzie → **acceptare** și din nou **renegare**, precum și felul în care se realizează trecerea de la *yo* → *alguien* → *antiyó* → *nadie* → *yo supremo* (**eu** → **cineva** → **antieu** → **nimeni** → **eu suprem**) prin **fugă** → **atașament erotic** → **despărțire/pierdere** → **agățare de semeni** și **o nouă insolitare**, decelabile în reacțiile și relațiile intra- și intersubiective stabilite de protagonist, revelează un parcurs incontestabil de recrudescență **rătăcire identitară** pe deplin asimilabil, din punctul nostru de vedere, travaliului de **individuație** propus de Carl Gustav Jung. În această ecuație, în absența fuziunii cu ipostazierea concretă a **Animei**, la care renunțase, scindat între **persona** și **umbra**, don Gaspar nu reușește să completeze procesul de desăvârșire a **Sinelui** – centrul psihic și miza ultimă a individuației, conform psihiatrului elvețian – până ce nu renunță la sceptrul unui eu lucid, pentru a se întoarce la adevăratele sale origini renegate, prin **circumambulație**, care în cazul de față ia forma perindării retrospective, și conduce la acceptarea părților personale aparent negative sub egida Animei – amintirea Angelei care îi prezidează memoriile și care în viață fiind constituise prima cale de acces la inconștientul personal –, cu care pare să se reunească pe patul de moarte.

Cu un **arhetip al sensului** destul de slab constelat⁴ în ciuda puternicei amprente paterne manifeste în spiritul său enciclopedic, antropocentric cultivat, don Gaspar (re)prezintă o optică de viață pe care însuflețirea și curajul în înfruntarea adversităților nu o susțin. Spre deosebire de don Quijote – căruia puteau să-i ia norocul, dar nu și avântul⁵ –, **Animus-ul**

⁴ Menționăm că termenul în cauză este folosit în spiritul psihologiei analitice jungiene, unde „constelarea” arhetipală dobândește sensul de ‘activare’, cf. Lexikon-ului jungian A.R.P.A.: <http://psihoterapieanalitica.ro/ro/despre/jung-si-terapia-analitica/>.

⁵ *Bien podrán los encantadores quitarme la ventura, pero el esfuerzo y el ánimo, será imposible*, ed. cit., partea a doua, cap. al XVII-lea, p. 152.

preponderent apolinic, hiperlucid, dongasparian se dovedește steril, iar soarele rațiunii, orbitor în absența fecunde intuiții și a afectului instinctiv aduse de **Anima** sau **arhetipul vieții**. Dacă, pe de o parte la “misionarul” DQ, călăuzit de steaua teleologico-teologică aleasă, *persona* nu este doar o mască, ci „preia trăsături arhaice ale inconștientului” (Jung 1997: 519), răspunzând unor nevoi intime, fiind, deci, perfect mulată pe **animus**, călăuzită de **Anima**, în armonie cu **umbra**⁶ și alimentată din **Sinele** desăvârșit ce reunește iraționalul și raționalul, idealismul și realismul, de pribegia identitară a vizionarului DG sunt responsabile, pe de o parte contrafăcutul anti-eu imoral afișat și, pe de altă parte, eul conștient, indiferent, mizantrop, ce configurează o *persona* de tip **fațadă**. În același timp eul apolinic, rațional, glacial firesc, ce corespunde exigențelor și opiniilor mediului european într-o măsură mai mare decât celui hispano-american de proveniență, împreună cu anti-eul dionisiac – cel nedus însă în extrema hipertrofiată, infamă, la care se forțează singur să ajungă într-una din etapele vindecării de trauma despărțirii de Ángela citate mai sus – se suprapun peste o parte din **umbra** personajului, constituind o **fațetă** a acestuia.

Atunci când își exprimă dorința de a (re)deveni umbra sa:

una siniestra aspiración al ascetismo me redujo a esta sombra de ser humano en que quise transformarme. Un hombre que no siente; Poco a poco pude volver a ser la sombra de Gaspar Medina. Sí, un hombre que no siente (26, 207),

protagonistul nu are în mod sigur în minte exact conceptul jungian, cu atât mai mult cu cât reținerile sale față de metodele psihanalitice, dacă nu chiar desconsiderația sa față de știință în

⁶ Cf. Braga (2006: 168) „complex inconștient unde se regroupează refulările provocate de persona socială a individului”.

sine, derivată, poate, și din scepticismul său general, vor ieși la iveală nu cu mult mai târziu în scrierile sale⁷. Apelul la aceștia însă devoalează nevoia intimă a protagonistului de a își clarifica anumite aspecte ale propriului univers psihic și edificiu identitar, motiv pentru care considerăm că a corela fluctuațiile identitare dongaspariene cu semnificațiile pe care **umbra** le are în cadrul psihologiei analitice jungiene, mai curând decât cu cele căpătate de aceasta în cadrul psihanalizei freudiene – unde umbrele au o conotație exclusiv negativă, sunt, prin urmare, corijabile, fiind asociate cu instanța psihică a Sinelui, sălaș al instinctelor primitive –, poate furniza instrumente propice pentru o înțelegere mai profundă a frământărilor și căutărilor eroului, sesizabile chiar și sub carapacea indiferenței sub care acesta se ascunde. În acest sens, umbra, în accepție jungiană, aparține tot inconștientului personal, în schimb se află în legătură cu inconștientul colectiv și conține aspecte reprezentative ce pot fi extrapolate la studiul

⁷ *Ningún psiquiatra consiguió convencerme de los daños que me había provocado mi madre ni de los problemas que tenía como consecuencia de errores de mi padre. Pese a su insistencia en que me fijara en esto o en aquello, nunca pude echarles la culpa de nada a mis padres, salvo, tal vez, la de haberse dejado matar jóvenes y al mismo tiempo* (p. 161; subl. n.). Cu toate că DG, ca un bun „hijo de sus obras”, își va asuma vinele care îi aparțin, faptul că aluziile la condiția sa de orfan emerg și pe patul de moarte cu o umbră de ușor reproș la adresa părinților și resentiment față de “norocul” care i-a asigurat propria, deducem, nemeritată și inutilă supraviețuire: *...la última carta de mi padre desde Casablanca, "estamos bien, hablamos como locos, nos divertimos, cuídate". Y eran ellos los que tenían que cuidarse. Ellos. Yo, sin cuidarme, hace años, soy ya mucho más viejo de lo que llegaron a ser mis padres* (p. 229), ne face să credem că ipoteza unor reminiscențe traumatiche psihanalizabile nu este de neglijat. Mai mult decât atât, dacă luăm în considerare acuza aruncată la adresa unui anumit segment social: *Me han obligado a odiar el sitio donde nací* (p. 230), devine neîndoielnică inferența că DG suportă nu doar consecințele conflictelor intra-familiale, ci se vede afectat de toate circumstanțele socio-istorice din spatele lor.

psihologiei popoarelor. Umbra este formată din elemente refulate, opuse eului ideal, moral, dar, mai presus de toate, este ambivalentă, aceasta putând avea atât o dimensiune pozitivă, cât și una negativă, așa cum reiese din studiile jungiene: „umbra este alcătuită în cea mai mare parte din dorințe refulate și impulsuri necivilizate, [...] trăsături ascunse, funcții psihice nedevelopate câteodată inhibate, [...] motive moral-inferioare, fantezme copilărești și resentimente [...]. Umbra nu este însă doar partea de jos și întunecată a personalității” (Jung 2010: alin. 134), întrucât acestor „impulsuri necivilizate” le sunt subsumate de fapt „aspecte inconștiente sau ascunse, atât bune cât și rele, pe care Eul le-a refulat sau pe care nu le-a recunoscut niciodată” (*ibid.*). Punctează Jung în continuare faptul că umbra „este alcătuită și din instincte, abilități și calități morale pozitive, care au fost demult îngropate sau niciodată conștiente” (*ibid.*), concluzionând că „nu constă doar din tendințe condamnabile moral, ci dispune și de o serie de calități, și anume instincte normale, reacții adecvate, percepții conforme cu realitatea, impulsuri creatoare și încă altele” (Jung 2005, alin. 423: 304). Reia ulterior faptul că umbra „nu este în întregime rea”, aceasta fiind, așadar, „doar parțial inferioară, primitivă, neadaptată, și ciudată”, și adăugând faptul că ea „conține calități copilărești sau primitive pe care convențiile le interzic, însă care ar putea într-un fel vitaliza și înfrumuseța existența umană” (2010, alin. 134). Umbra este, prin urmare, „o problemă morală care asediază în întregime personalitatea Eului”, a deveni conștient de ea implicând recunoașterea de către subiect a faptului „că aspectele sumbre ale personalității există cu adevărat” (2005, alin. 14: 16), fiind, deci, proprii, actuale și reale. Integrarea Umbrei la nivelul conștiinței este inhibată de *Persona*, cu care se află într-o relație antitetică, dar și compensatorie. *Persona*, aflată mână în mână cu Eul – centrul conștiinței – este, prin urmare, cel mai **înverșunat cerber al umbrei** – întemnițata

regină a inconștientului –, care vânează cea mai mică lipsă de control pentru a se face auzită, devenind principalul impediment în ieșirea acesteia la suprafață din adâncurile inconștientului unde este ținută, dar este în același timp singura care o poate aduce la picioarele conștiinței, dar nu în regim de sclav, ci de sfetnic bun. Asupra aspectelor negative, distructive, pe care renegarea elementelor și comportamentelor de umbră le atrage, dar mai ales asupra importanței capitale, constructive, pe care o are atât la nivel individual, cât și la nivel social, asumarea răspunderii pentru umbră, recunoașterea, acceptarea și integrarea conștientă a acesteia în viața de zi cu zi vor insista și Verena Kast (2013), respectiv Ștefan Bolea (2019).

În cazul lui DQ de pildă, preluarea controlului de către umbră devine vizibil în momentul în care *Persona* se pleacă chemării adevăratei sale naturi, asumând identitatea cavalească dorită, propunându-i-o față lumii ce arbora un ideal axiologic și temperamental antitetic, și opunând, deci, noua *Persona*, vechii *Persona*, altfel spus rolului său social pasiv și neîmplinitor de până atunci. Abisală, fără a fi neapărat infernală, acaparatoare, cu propriile-i lumini și umbre, și cu ambiții nu întotdeauna viabile, umbra nu poate governa, însă, de una singură. Unilateralizarea face ca notoriile nuanțări de rigoare pe marginea „nebuniei” donquijotești⁸ să devină astfel necesare și să se susțină chiar și în

⁸ I. e. faimoasa etichetă de *cuerdiloco* sau *loquicuerdo* vid. Manuel Lasala, *La locura de Don Quijote*, Castellón, Centro Artístico Literario, 1905; Gonzalo Torrente Ballester, *El Quijote como juego*, Madrid, Guadarrama, 1975; Lourdes Simó Goberna, „*El juego cervantino de locura-lucidez y la variedad de interpretaciones*”, în *El Quijote, Actas del III coloquio internacional de la Asociación de Cervantistas*, Barcelona, Editorial Anthropos, 1993, pp. 227-242; Carlos Castilla del Pino, *Cordura y locura en Cervantes*, Barcelona, Ediciones Península, 2005; Serafín Vegas González, *El Quijote desde la reivindicación de la racionalidad*, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos, 2006,

cazul lui don Gaspar. Pe cale de consecință, „conviețuirea” cu umbra, valorificarea sa în detrimentul cenzurării ei, dar și a predării absolute a ștafetei, este deci cea mai bună soluție, asigură Jung, și, în descendența sa, Verena Kast, pentru funcționarea optimă a psihicului individual și armonioasă a societății, astfel încât „animalul social”, cugetător, să ajungă la desăvârșirea Sinelui conciliind contrariile: ceea ce pretinde că este raportându-se la ce îi dictează conștiința prin intermediul cerințelor și normelor sociale provenite de la Supraeul freudian, și ceea ce simte cu adevărat că dorește să fie.

Netrebuind să fie, nici să facă ceva anume pentru a subzista⁹, neștiind ce dorește de fapt să fie, știind în schimb exact ce nu dorea să fie, și anume: ce voiau ceilalți ca el să ajungă, respectiv ce văzuse și percepute ca rău în ceilalți¹⁰, în diada

<https://books.google.ro/books?id=xiiotEWJuwC&pg=PA4&lpg=PA4&dq=cu+erdiloco&source=bl&ots=Dfx0bqEhVq&sig=ACfU3U1UdpJDrqr17yd98Yn4a2WdgsDFJQ&hl=es&sa=X&ved=2ahUKEwiVwo75sOXnAhUs-yoKHfEdAZkQ6AEwA3oECAkQAQ#v=onepage&q=cuerdiloco&f=false>

[consultat: 22/02/2020]; Emilio José Gallardo Saborido, „Entre burlas y veras: Don Quijote como loco-cuerdo”, în *Espéculo. Revista de estudios literarios*, n.º. 41 marzo-junio, Universidad Complutense de Madrid, 2009, <http://www.ucm.es/info/especulo/numero41/burlasqu.html> [consultat: 22/02/2020]; Francisco Alonso-Fernández, *Don Quijote, el poder del delirio*, Madrid, Editorial La hoja del monte, 2015.

⁹ *Gracias a esas figuras desteñidas y sosas de administradores prudentes y prolijos, he podido vivir desde entonces con la conciencia liberada de cualquier preocupación práctica*, p. 164.

¹⁰ Edificatoare în acest sens sunt a) reflecțiile cu privire la atitudinea rudelor în ceea ce privea moștenirea și cariera adolescentului DG, dar mai cu seamă b) frustrările și destinul unchiului său tutore, cerințele umbrei nesatisfăcute în timpul vieții răbufnind sub formă de delir pe patul de moarte: a) *él, que con los años se había vuelto completamente desprendido en asuntos de dinero, se dio cuenta de la voracidad de mis parientes pues todos se peleaban por entregarme sus cuidados siempre y cuando se les consignase también la administración del patrimonio heredado. El arzobispo, a la vista de tantos*

buitres, decidió entonces conformar una junta de familia que velaría por verificar los progresos en mi instrucción. [...] Mis tíos, viendo que por mi lado no podrían sacar partido alguno, me fueron dejando, para mi fortuna, cada vez más solo, y pude completar mi juventud como me dio la gana. [...]

*Cuando acabé el bachillerato, dos años después de la muerte de mis padres, decidí tomarme **un sabático**. Quería descansar un año, y no para pensar mejor qué profesión escoger, como les dije a ellos para justificarme, sino simplemente para eso, para no hacer nada, **para no tener que hacer por un año lo que a los profesores se les ocurría que yo debía hacer**. No contaré aquí el escándalo y los aspavientos de mis familiares cuando, en la quincenal reunión familiar, les comuniqué mi decisión. En un primer momento se miraron perplejos pues la mayoría de ellos no había oído jamás la palabra sabático que yo acababa de pronunciar (y de aprender, hojeando el diccionario). Tío Justo, el más franco de todos, me confesó después que al oír esa palabra él había pensado que, raro como era ese sobrino suyo, se estaba con seguridad convirtiendo al judaísmo. Cuando me expliqué mejor y comuniqué que por un año pensaba descansar, viajar y meditar en el futuro, pusieron el grito en el cielo. El arzobispo ya había muerto y el monseñor no estaba presente. **Me defendió solamente la tía Julita, pero no por bondad, como pensé yo en aquel momento, sino porque me odiaba tanto que pensaba que así precipitaba mi perdición definitiva**. Con frases mordaces y alzando la voz más que cualquiera de los varones presentes, les calló la boca a todos los demás en nombre de mi libertad e independencia. Su énfasis era incluso mucho mayor que el mío. **Poco después comprendí sus verdaderos motivos secretos y desde entonces estoy convencido de que muchas veces los que quieren hacernos un mal, si se salen con la suya, no saben el bien que nos hacen**. Los tíos hubieran podido prohibirme ese año sabático a los diecisiete o dieciocho años. **Habrían podido obligarme a elegir entre derecho, ingeniería o medicina, las únicas profesiones decentes que había en ese entonces para la gente de mi clase. Pero para la tía Julita la libertad era el único camino que conduce al precipicio; y ella quería el precipicio para mí. Escogió la libertad para hundirme**, y me salvó, o por lo menos me dio la posibilidad de seguir construyendo mi vida como me iba saliendo. Yo había resuelto, en caso de que la oposición de mis tíos fuera demasiado fuerte, matricularme en derecho. Dudaba mucho que me permitieran ese sabático soñado, pero todo fue facilitado por la repentina e inesperada muerte de la abuela (pp. 162-165; subl. n.); b) **El delirio** [de mi tío] tenía que ver con un cantante conocido en los*

Umbra-Persona, **Persona** lui DG se configurează **prin opoziție cu umbra** celorlalte, care are un impact negativ asupra sa tocmai din cauza faptului că aceștia fie se lasă guvernați de latura negativă a ei, fie o reprimă în totalitate. Prin gestul simbolic de păstrare spre recomandare în societate doar a prenumelui ales de tată și a celui de familie matern, dezicându-se de „esa banda de mercachifles sin sensibilidad, [...] la urdimbre ancestral de los umbrosos Urdanetas” (170) și implicit de actele reprobabile ale acestora,

albores del siglo en la capital de la cristiandad y se refería a su voz y a su canto con insólita efervescencia. Era curioso, pero mi tío mezclaba una ópera de Donizetti, Lucia di Lammermoor, con salmodias sacras de la Capilla Sixtina. "¡Ah, tu voz, tu voz, el terciopelo de tu voz irrepetible!" Había algo de escabroso en su ecolalia estertórea... Resulta que en Italia mi tío se había aficionado al bel canto, con delicadísima sensibilidad musical. De esta pasión no habíamos sabido nunca en Medellín y sólo su hermano nos reveló que de año en año, en absoluta soledad, el arzobispo escuchaba extasiado una vieja grabación del cantante de Roma.

El futuro arzobispo había conocido allí, en el 1901, al último Maestro Cantore de la Capilla Sixtina, quizá el postrer castrado de la historia del canto. Y este castrado, de día, entonaba los salmos sacros; y de noche, en la temporada de ópera, arias en el teatro. Mi tío, poco antes de que lo ordenaran, lo había visto y oído disfrazado de mujer en el papel de Lucia di Lammermoor de Donizetti. Y a su hermano le había confesado que nunca más volvería a escucharse una voz similar, salvo que los tiempos regresaran a su ancestral cordura.

He dicho que él, en mi país, jamás reconoció haber tenido, o tener todavía, este vicio mundano de la ópera, demasiado frívolo e impúdico para un eclesiástico de su alcurnia y cargo. De todas formas no le pesaba abstenerse de escucharla ya que, como nos reveló el tío Jacinto, en la intimidad confesaba que la voz dei castrati era la única que daba al canto su dimensión celestial. Desde que algún prelado modernista había suprimido aquella regla sensata de que tan sólo los varones cantaran en la Capilla Sixtina, esa magnífica profesión del castrado había desaparecido. La conciencia moral de un siglo desquiciado (que daba mayor importancia al sexo que al canto) había privado a los hombres de la voz de los ángeles, pp. 51-52; subl. n.

Jacobo Gregorio Benjamín **Gaspar Medina** Urdaneta¹¹ pare să intervină activ și decisiv în construirea unei *Persona* mai apropiate măcar de dorință, dacă nu de ansamblul naturii sale. Așa cum se întâmplase și în cazul lui don Quijote, și în cazul Buscón-ului quevedesc, schimbarea numelui se dovedește a fi un pas esențial în vederea reconfigurării identitare. Cu toate acestea, dacă ținem cont de faptul că în realizarea acesteia DG optează pentru renunțare și respingere, în locul asimilării și acceptării unor conținuturi psihice ce s-ar fi putut materializa sub o altă formă, așa cum este firesc atunci când vine vorba de analiza și integrarea umbrei, găsim în aceasta un prim temei pentru disocierea protagonistului abadfaciolincean de tipologiile donquijotescă și picarescă, dar chiar și de o parte din propria sa umbră. Dat fiind faptul că umbra constituie „baza indispensabilă a cunoașterii de sine” (Jung 2005: 19) și „ poate fi lesne înțeleasă cu ajutorul a puțină autocritică, dacă este de natură personală” (*ibid.*), renunțarea la și îndepărtarea de conașionalii săi în urma identificării și radiografierii din interior, dar și la rece, cu obiectivitatea conferită de distanța spațio-temporală luată, a tarelor propriei familii și ale propriului popor, comportă lepădarea umbrei în ansamblul său, cu pierderea aferentă a dimensiunii pozitive a fondului hispano-american. Aceasta din urmă va fi descoperită alături de Ángela și se va manifesta, de asemenea, cu precădere în stilul auctorial al protagonistului, în scriitura sa, care astfel își confirmă valoarea terapeutică deoarece, așa cum subliniază Jung, „atunci când este în mod voit reprimată – prin îndepărtare continuă în inconștient – [...] [umbra n. n.] se exprimă în mod indirect” (2006, alin. 514). Pe de altă parte, însă, resentimentul întretinut față de semenii săi, de ale căror trăsături sumbre de caracter, percepute ca elemente de inferioritate, DG se

¹¹ Așa cum figurează în certificatul de botez, v. p. 83.

delimitează în mod constant, îl situează automat într-o zonă de umbră, cea a ranchiunii, pe care Friedrich Nietzsche (1992) o aducea în prim plan ca resort al moralei sclavului, în pofida moralei stăpânilor, manifestă în scrierile dongaspariene. De altfel, peculiara oscilație între superioritatea aristocratică – susținută ocazional prin fapte, întreținută prin izolarea într-un turn de fildeș, prin disprețul alimentat și năzuința dezvăluită pe cale onirică de a fi despot luminat – și complexul de inferioritate latent în luarea în derâdere permanentă a condiției de *hidalgo*, a propriilor fapte, precum și condiția de măscărici – *mamarracho* (71) – prin care se autocaracterizează, reprezintă un indicator suplimentar al conflictului dintre umbră și conștiință al protagonistului. Prin autocritica pe care acesta și-o face pe parcursul romanului, DG ajunge la constatarea crucială că, pe de o parte, fusese scutit de la natură de pornirile dionisiacului din umbră, desfrânat, nedomesticit, ce trecuse de pragul degradant, dezonorant, în cazul compatrioților pe care îi blamează, dar, pe de altă parte, că faptul de a fi dat în extrema cealaltă nu îl făcea mai virtuos. Era cert că nu moștenise meschinăria „negustorașilor” pe care îi avea ca rude, dar întrucâtva se lăsase contaminat de „insensibilitatea” lor.

Drept urmare, în pofida lipsei poverii unor acțiuni abjecte, înveșmântarea aceluia DG cu predispoziții natural-ascetice, apolinice, în indiferența pe care el singur o cataloghează drept fadă, insipidă – „insulsa indiferencia” (23) – se poate încadra la capitolul inferiorității emoționale (Jung 2005, alin. 14: 17) și implică o cădere, tocmai prin inacțiune, în ghearele dimensiunii negative a umbrei. Zbuciumul interior subsecvent, antrenat de sentimentul de vină descoperit de protagonist pentru a fi păcătuț în acest mod, va submina pretinsa ataraxie, disprețul față de propria persoană constituind o barieră în calea valorificării potențialului luminos regăsit în umbra dionisiacă. Deși incoruptibil de fel se pare, preocupându-se în permanență de

îndepărtarea totală de latura coruptă, necivilizată, a poporului său, DG pierde din vedere faptul că „teluricului”, pe care Francisc Păcurariu (1975) îl identificase ca fiind o parte fundamentală a individualității latino-americane, îi sunt consubstanțiale, de asemenea, pasiunea, intensitatea vitală și atașamentul față de pământul natal. Lepădând cu totul partea sa hispano-americană, DG dezrădăcinează atât indezirabilul, cât și dezirabilul, pierzând acel filon dionisiac indisolubil legat de apolinic ca bază a unei *savoir vivre*, ca „energie psihică și instinctuală creatoare” vitală, în ultimă instanță ca „putere de a accepta viața în pofida cruzimii ei” (Dragomir 2006: 186) și de a se desfăta, ajungând în schimb să treacă prin viață ca o umbră de om, în sens abadfaciolincean și românesc, existând, în loc să ființeze, cufundat în apatie și letargie prin contrast cu notoriul *sangre caliente* latino. Vina care îl face pe DG să își vadă doar partea negativă a umbrei și să îi răspundă prin forme de *autoprivatio lucis* este conștientizarea că nu făcuse nimic, că nu luptase, că îi întorsese spatele femeii vieții sale lăsând-o să plece, exact la fel cum mai înainte îi întorsese spatele patriei alegând să plece din aceasta. Activ în inconștient, impulsul de autopedeșire se realizează, așadar, inițial sub forma condiției servile pe care DG o adoptă la palatul Alfaguara:

Los meses en que serví, yo mismo me preguntaba por qué quería seguir sirviendo. Nadie me obligaba a dormir en ese cuarto frío, al lado de la antigua cochera, en el catre más desvencijado que haya conocido jamás mi poco sensible espalda. No tenía por qué andar vestido a toda hora de bufón, con mis guantes blancos hasta los codos y la cintita negra en el cuello almidonado. Ninguna necesidad me mandaba a ir casi todos los días hasta el mercado de Porta Palazzo a hacer las compras para los reiterados convites suntuosos de mis señores. Pero me fui dando cuenta de que lo que había empezado casi como un juego, o como un castigo secreto, un sacrificio

exigido por la cobardía de haber dejado mi país en su peor momento, se iba convirtiendo cada vez más en un deseo irreprimible de estar cerca, de ser el servidor, el esclavo de Ángela Pietragrúa. Por todo un invierno fingí contentar al vizconde y doblé el espinazo ante ella... (117; subl. n.)

Încă din această fază, concubina vicontelui, pentru care DG simte o atracție inexplicabilă și imediată, începe să se profileze ca Anima protagonistului, înrudită cu arhetipul matern și, prin extrapolare, cu patria, al căror simbolism îl vom dezvolta în fazele următoare ale cercetării. Din momentul în care DG devine conștient de comportamentul său antierotic, de greșeala care s-a soldat cu pierderea Ángelei din simplul motiv că nu smerirea era adevăratul sacrificiu pe care s-ar fi convenit să îl facă, răscumpărarea acesteia este dusă până aproape de nivelul enantiotropiei¹² (Jung 1997: 460). În consecință, adâncită de regret, și dublată de suferință, repulsia față de propria persoană propulsează personajul tocmai în direcția anti-eului – varianta negativă, degenerată a umbrei –, a opusului inconștient emergent, anterior inhibat, care irupe hipertrofiat în momentul în care cenzura exercitată de conștiință se destramă. După cum semnalează și Corin Braga, „inflația conștiinței sfârșește prin decompensarea umbrei, care izbucnește impetuos și ia în posesie individul” (2006: 220). Însă, spre deosebire de **enantiotropie** – care este un fenomen inconștient, incontrollabil, ce presupune

¹² „Prin enantiotropie înțeleg manifestarea opusului inconștient, anume în desfășurare temporală. Acest fenomen caracteristic are loc aproape pretutindeni acolo unde viața conștientă este dominată de o tendință unilaterală extremă, în așa fel încât în timp se dezvoltă o contrapozitie inconștientă, la fel de puternică, ce se manifestă mai întâi prin inhibiția randamentului conștient, mai apoi prin întreruperea direcției conștiente”. Jung oferă în acest sens exemplul psihologiei lui Pavel și convertirea sa la creștinism sau „identificarea cu Cristos a lui Nietzsche bolnav”.

„transformarea tendinței psihice excesive în contrariul ei”, elementul refulat tinzând „spre explozie devastatoare” (*idem*: 219-220) –, nevoia de a fi pedepsit se declanșează instinctiv în DG, dar este asumată conștient de acesta, care se întoarce tocmai împotriva conștiinței alienante, ale cărei eforturi fuseseră orientate spre dezrădăcinarea oricăror porniri asociabile “barbariei” hispano-americane, gregarizarea și abrutizarea voite – care merg exact în răspărul firii dongaspariene – luând aceeași formă a **disimilării** sub care se manifestă fenomenul citat. Îndoliatul, delăsătorul Gaspar, așadar, nu numai că nu valorifică autenticul factor pozitiv endogen al umbrei pe care o descoperise împreună cu Ángela, ci încearcă o denaturare a esenței sale asimilând aspecte exogene detestabile, rezultatul fiind „înstrăinarea subiectului față de sine însuși” (Jung, op. cit.: 447). Pe această direcție centrifugă rămâne și atunci când revine la putere eul apatic căruia plictisul și spiritul ludic îi țin trena atunci când decide să se avânte în politică. În perioada premergătoare suicidului DG coboară din refugiul comod al indiferenței explorând căi de întoarcere spre adevărata patrie: cea a Sinelui. Cum circumambulația este cea care deschide drumul individuației, ruta centripetă pe care o urmează memoriile protagonistului abadfaciolincean, precum și obstacolele survenite pe parcurs – abordate în cele de mai sus – sunt marcate de ambivalența simbolismului canin recurent în roman.

Câinele: htonicul psihopomp și prometeic

Fie că vorbim de câinele lui Hades sau de varianta sa domestică, mai puțin monstruoasă, câinele este considerat un simbol htonian prin excelență¹³, fiind reprezentativ pentru lumea

¹³ Cf. „câine” Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, I, Dana Petrache (trad.), București, Saeculum, 2002, pp. 76b-79b; „cîine”, Jean Chevalier & Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, 1, Laurențiu Zoicaș (trad.), Editura

subterană și întruchipând instinctele necenzurate de joasă speță. Pe de altă parte, este perceput totodată și ca o călăuză, dat fiind cultul printre azteci și mayași al zeului-câine Xolotl, care însoțea soarele apus în călătoria sa pe sub pământ și ducea morții în tărâmul de jos, Mictlan (Biedermann 2002: 78a; Chevalier & Gheerbrant 1993: 327b). La acestea se adaugă caracterul pirogen, prometeic, al câinelui, cunoscut pentru a fi inventat sau furat focul în America de Nord (C&G: 330a), și harul clarviziunii, dat de „familiaritatea” acestuia „cu noaptea și cu forțele nevăzute” (*idem*: 328a). În ciuda nesățiosului său apetit senzual, faptul că tot câinele este responsabil de conducerea soarelui reînviat înapoi sus pe Cer (Biedermann, ed. cit.: 78a) scoate în relief pronunțatul potențial diurn de „inițiere”, „reînnoire” (C&G: 327a) și „cucerire spirituală” (*idem*: 333b) al acestuia. Astfel, oscilația între htonian și uranian comportată de simbolul câinelui se reflectă și în ocurențele simbolului în *Asuntos de un hidalgo disoluto*, unde acesta devine reprezentativ pentru diversele fațete ale personajului în momente-cheie.

În primă instanță superioritatea câinelui este pusă în evidență la nivel diegetic contrapunctând dimensiunea peiorativă – feroce, rapace și venală – a de altfel nobilei lup (Evseev, ed. cit.: 95b-96), întruchipată de compatrioții protagonistului:

*En los días en que la conocí, yo era un **perro azotado** por los últimos acontecimientos de ese **país de lobos** donde tuve la graciosa desgracia de nacer. [...] Como esos **perros clasistas***

București, Artemis, 1993, pp. 326b-333b; „cerber”: Chevalier & Gheerbrant, ed. cit, Daniel Nicolescu (trad.), p. 294, Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 36.

que detectan a la cuadra el acercarse de un mendigo, así mismo los porteros fueron los primeros en quererme impedir la entrada de mi compañera (108; 185; subl. n.).

Recurența sintagmei „câine biciuit” în pasajele următoare, precum și detaliile referitoare la caracterul „umil”, „servil”, al unui câine „cu codița între picioare”, care doar scheaună fără să latre sau să muște, și mai presus de toate, fără să ofere replici la fel de îndrăznețe, ironice și incisive precum cele concepute *a posteriori* de către maturul don Gaspar¹⁴ în siajul unui Lazarillo de Tormes matur, conturează portretul unui alt anti-eu pentru personajul aflat în căutarea timpului și a identității pierdute pe drumul său către Sinele arhetipal:

Hice una reverencia y me retiré sin pedir permiso. Cuando cerraba a mis espaldas la puerta de su despacho oí que me llamaba: "Medina, venga, quiero presentarle una mujer que se divierte con las respuestas altivas".

¹⁴ *Con su escupiente español peninsular me dijo que lo único que hubiera podido hacer por mí habría sido nombrarme preceptor de sus sobrinos, pero que por desgracia el acento indígena de mi castellano le impedía hacerme esa merced. Jamás soportaría que por su culpa y la mía, en las futuras Cortes (así dijo), ridiculizaran a sus parientes por tener semejante acento servil y plebeyo de los páramos andinos. **Contestele a vuezencia que no era incapazidá fonética** lo que me impedía pronunciar sus zetas y sus zés, quitarle la pé a setiembre, la dé a Madrí o la elle a su Seviya. **Que tampoco por pereza o ignoranzia me resistía al uso del vosotros, sino porque simplemente no me daba la gana,** y que muy lejos estaba de mis aspiraciones la de ser prezeptorzillo y paliza y carroza de los vástagos de su dignísima hermana. **La consiguiese él algún castellano enfermo de laísmo y todos juntos se metieran, por último y por el mismo sitio por donde les salían, sus descargas en la hostia y en el diez, pero que yo no había atravesado la salada mar —en que él también defecaba— para soportar semejantes tonterías.** [...] Pero estoy mintiendo, 109-110; subl. n.*

Pero estoy mintiendo. El viejo que soy hoy, nada tiene que ver con el joven de entonces. El viejo que soy hoy sabe (y enuncia) lo que ese joven debería haber contestado y no fue capaz de responder. Al viejo que soy hoy le gustaría modificar su pasado y convertir al que fue en un joven lleno de dignidad y arrogancia. Pero no puedo seguir maquillando mi recuerdo. El Medina de esos días debía de ser un perro pues cometió la debilidad de ni siquiera contestar. Con su complejo de hijo de puta intacto (que en vano su padrino le intentó extirpar) bajó los ojos y en voz muy baja manifestó que, en vista de que no servía como preceptor, se ofrecía como simple criado.

*Por benignidad de Alfaguara, al cuarto de hora de conversación, alcanzó el alto cargo de mayordomo de palacio. El vizconde dijo, pues, otra frase, muy distinta a la de arriba: "Bien, Medina, el puesto de mayordomo es suyo. Quiero presentarle una mujer que aprecia los **temperamentos humildes y serviles**".[...] Es difícil, ahora, entender mi estado de ánimo de entonces. He dicho que el Medina de esos días **era un perro azotado, colita entre las piernas, cero ladrido y puro chillido, nada de mordiscos** [...] Pero yo era un **perro azotado y como tal quería sentirme** (110-111; 114; subl. n.).*

În cazul lui DG, așadar, loialitatea și obediența canină capătă într-o a doua fază conotațiile negative asociate unui tovarăș de drum impur, nedemn, alienant, care devine un Iuda pentru sine. Implicațiile negative, htonice, ale simbolisticii canine sunt puse în lumină din punctul în care supunerea transpare ca o indezirabilă slăbiciune câinească ce frizează lașitatea, presupunând abdicarea de la propriile valori. În această fază, symbolismul canin și confuzia axiologico-identitară generată pot fi puse în legătură cu latura negativă a umbrei. După cum rezultă și din fragmentul citat anterior, rătăcirea prin "lumea umbrelor" a eroului abadfaciolincean, care fentase, asemenea lui Sisif, soarta, poate fi pusă pe seama pregnantului complex de inferioritate care,

asemenea unui cerber, ține captiv protagonistul în propriul infern. Ca un Orfeu al scrisului, DG va trebui să adoarmă cele trei capete ale temnicherului său: ranchiuna, regretul și indecizia. De data aceasta, însă, uitatul înapoi și răscolirea în măruntaiele propriei vieți și vini în scopul recuperării esenței personale devin stringente pentru a putea ieși, mai apoi, de mână cu umbra creatoare, ghidat de Anima, la limanul Sinelui.

La nivel stilistic, recursul la termenul „câine” se face în primă fază prin intermediul acestuia ca apelativ injurios funcțional la adresa celorlalți, dar și la adresa sa, întrucât autocritica din ipostaza de „câine biciut”, care „exact așa dorea să se simtă” și să fie tratat, vădește pe de o parte colții unei ranchiuni și mizantropii adânc înfipte, și pe de altă parte revelează un punct nevralgic anesteziat și stârnit totodată pe măsură ce înrobirea voluntară sub imperiul complexului de inferioritate ia forma auto-flagelării, mânate de bizara nevoie de a fi pedepsit. Răspunzând, așadar, unor tipare inconștiente, simbolismul negativ al câinelui este concentrat în primul rând în sensul depreciativ aplicat deopotrivă anti-modelelor externe și impulsurilor intrinseci de care DG dorește să se îndepărteze. Când „haita” de câini vânători devin, însă, propriile-i amintiri – „Mis recuerdos son una jauría de ecos que rebotan en el cráneo, voces que ladran y muerden” (14)¹⁵ –, fuga de (părți din) sine deschide drumul căutării de sine, o căutare pe care regăsirea Animei o va pecetlui prin aceeași valență psihopompă pe care, pe această cale, o dobândește și simbolul câinelui.

Fără a se lăsa, deci, prins în zgarda instinctelor și înlănțuit într-o perpetuă dezumanizare, cu toate că în repetate rânduri neputința și apatia îl pătrund până la os, DG coboară diverse trepte

¹⁵ A se vedea în acest sens utilizarea metaforică a substantivului colectiv *jauría*, care în limba spaniolă este specific câinilor, al cărui sens este potențat și de metaforele verbale succedante.

involutive pentru ca apoi să se reabiliteze prin scrierea memoriilor sale. Literatura angajată pe care o scrie – angajată în redefinirea esenței personale, dar și în iluminarea și repunerea pe făgaș normal a patriei – coroborează filiația prometeică, luciferică, aducătoare de lumină a protagonistului columbian, care printr-un stil mușcător, pe alocuri cinic, sfidător față de diverse euri și anti-euri, nu se codește în a „filosofa cu ciocanul”, în bunul stil nietzschean, distrugând pentru a se reconstrui. Simbolismul teriomorf (Jung 1994: 136) canin, recurent în romanul columbian analizat marchează, așadar, evoluția spirituală a protagonistului, urmând cursul demersului scriptic final – sedicios, purificator, eliberator și civilizator –, și este încununat de ipostaza antropomorfă a ascultătoarei, fidelei Cunegunda, în compania căreia Gaspar își petrece ultima parte a vieții¹⁶, și care, după modelul câinelui Orfeu al protagonistului unamunian, Augusto Pérez, îi servește acestuia drept aliat de nădejde în realizarea procesului retrospectivo-introspectiv.

Întrebat cu privire la termenii preferați din limba spaniolă, H. Abad Faciolince menționează cuvântul „câine”: „Perro: por su ternura literal y su injurioso poder metafórico”¹⁷. Prezența, dar mai ales motivația alegerii atestă, prin urmare, ambivalența simbolului care face obiectul analizei prezentei subsecțiunii, precum și relevanța acestuia pentru imaginarul poetic românesc, în care abundă. Pe lângă direcțiile de analiză deja semnalate, dacă luăm în considerare faptul că animalul de companie al scriitorului purta chiar numele de Gaspar¹⁸, rolul de confident fidel este preluat chiar de protagonist, cu precizarea că legătura dintre stăpân și „extensia metonimică a personalității sale” (Fiddian

¹⁶ *Es como vivir con un perro*, p. 192.

¹⁷ HAF, *Lo que fue presente (Diarios 1985-2006)*, Bogotá, Alfaguara, 2019, p. 418.

¹⁸ *Idem*, p. 558.

1992: 1752; trad. n.) se mută la nivelul raportului dintre făptura de hârtie și creatorul ei. În virtutea nenumăratelor similitudini identificate încă din fazele inițiale ale demersului nostru de cercetare între biografia autorului și cea a personajului său – ipoteze ulterior confirmate de autor în jurnalul acestuia¹⁹ –, don Gaspar poate fi considerat un veritabil *alter ego* al scriitorului columbian. Mai mult decât vocea rațiunii care încearcă să se scoată și la propriu și la figurat din „ceață”, și descoase sufletul omenesc, „dublul” său are ceva din răbdarea, supunerea câinească și complexele de inferioritate ale unui exemplar abuzat, caracteristici ilustrate și analizate în lucrarea de față, recent recunoscute și exteriorizate de către autorul faimosului *El olvido que seremos* în jurnalul său în termeni similari celor în care fuseseră transpuși anterior și/sau în paralel în romanul de debut²⁰ al acestuia. Fasonat direct pe calapodul moral auctorial, mulat pe tiparele sale psihice și experiențiale, cele din urmă ușor transfigurate pe alocuri, DG devine oglinda bătrânului ratat cu care tânărul scriitor se identifica în acea epocă și pe care îl va exorciza printr-un artificiu literar, catartic, ale cărui conotații simbolice le vom trata în etapele următoare ale cercetării. Întregul roman construit devine, în consecință, epilogul unei vieți pe care autorul nu și-o poate curma.

¹⁹ V. *supra*.

²⁰ *Matan a mi papá y a mí me dan patadas en el culo: ¡fuera de aquí, perro chandoso, fuera!* (p. 64); *Ahora voy a un ritmo menos vertiginoso. Estoy pobre como un perro* (p. 290); *Héctor es el nombre de un guerrero y yo soy un chicle masticado* (p. 217); *me sentí torpe, inadecuado, estúpido, sin tener nada interesante que decir en la cabeza* (p. 347).

Simbolismul oniric

Pentru ca proiectul de regăsire și reîntregire identitară să se concretizeze, cheia conștientizării *sine-qua-non* a faptului că drumul spre Sine în realitate trece prin Inconștient, și că orice elemente nedesăvârșite sau lăsate neterminate constituie o piedică în realizarea acestui proiect, este revenirea la Ángela-Anima, iar aceasta se face inițial pe cale onirică, pentru ca abia în finalul romanului, chiar înainte de “marea călătorie”, să fie reluată.

*Un sueño recurrente, obsesivo, se repitió casi todas las semanas de todos los años de mi retiro voluntario. Yo me presentaba en Toledo, pero todos me impedían entrar a la casa de Ángela y el vizconde. Guardias, policías, cercas, rejas, gente normal, gente armada. **Un muro infranqueable me separaba de ella.** Al fin el vizconde se iba de viaje y ella, de luto, se asomaba al balcón y me llamaba, me hacía entrar al patio de su casa por una puerta secreta; sábanas blancas y trenzas tronchadas bajaban a levantarme, como en cuentos y romances, del patio hasta su ventana.*

*Yo conseguía entrar por la ventana y empezaba a hacerle el masaje ritual y esta vez, al rato, ella me dejaba hacer lo que en realidad nunca hicimos: [...] Hacíamos el amor de todas las maneras posibles y yo sentía ese goce inaudito que la realidad nunca me ha deparado. Todo parecía salir a la perfección, como en el cielo, cualquier deseo o pensamiento se hacía de inmediato realidad. [...] **De repente**, en el mismo momento del orgasmo mutuo (porque en el sueño yo sentía el mío y el de ella al mismo tiempo, yo era él y era ella y los dos juntos), **todo se derrumbaba.** Yo no me despertaba, pero me daba cuenta de que por alguna oscura estrategia mi esperma, en realidad, había salido de mí estando fuera de ella. **Yo tenía la horrible sensación de que tampoco esa vez el acto se había realizado por completo. Como si de la unión total vislumbrada se saliera con una nueva ruptura y del uno que habíamos sido***

*salieran de nuevo dos. De alguna manera yo percibía, en el último instante, que Ángela no se había dejado poseer. La separación, al amanecer, era dolorosa. [...] Ella se despedía con frialdad y apenas se iba del cuarto yo corría a mirarme en el espejo: **me faltaba un ojo**, como ese Blas de Lezo de Obregón, o mejor dicho **lo tenía casi cerrado y blanco por completo (otras veces veía que tenía un orzuelo asqueroso)**. **Este sueño de unión y goce momentáneo**, con repentina y sucesiva angustia, invadió mis noches de esos cuatro años de mi retiro en la Italia de los primeros años de la década del cincuenta. Al despertarme, me llenaba de desasosiego la sensación de que todo lo soñado en el sueño era de alguna manera realidad. **Era obvio que Ángela me despreciara; por mi cobardía, por mis arias inoportunas, por mi ojo blanco**. [...] Fueron años en los que los planos de la realidad y de la imaginación se me mezclaban y había siempre invasiones de la una a la otra. (155-157)*

Mecanismul oniric se dovedește, astfel, a fi cel mai propice revelării faptului că regretul protagonistului cu privire la decizia sa greșită subzistă și îi parazitează existența. În acest context al neîmplinirii existențiale, este interesant de remarcat că uniunea erotică neconsumată nici măcar în vis de data aceasta este pusă pe seama respingerii și a plecării precipitate a Ángelei. Mai important decât atât este faptul că vina personajului masculin este transpusă printr-o afecțiune oftalmologică: lipsa unui ochi, defectul ocular (posibila cataractă) sau ulciorul, constatarea infirmității prin reflectarea în oglindă marcând sfârșitul coșmarului. Asociind limbajul oniric, psihanalitic, cu cel arhetipal, patologia de acest tip poate fi corelată cu **arhetipul spiritului**, simbolizat la nivel antropomorfic prin bătrânul înțelept sau arhimagul, ocazional șchiop, orb sau chior (Jung 1994: 132). Condiția fizică deficitară, în special cea de ordin ocular, este de

obicei asociată cu un handicap interior, spiritual²¹. Dată fiind ambivalența oricărui arhetip (*idem*: 131-133), la bătrânul don Gaspar, care întruchipează el însuși reminiscențele donquijotești ale spiritului aparent apus într-o societate decadentă, „automanifestarea spiritului în vis” (*idem*: 119) echivalează cu conștientizarea propriului defect subliminal. „Scârbosul ulcior” ar putea codifica, în acest sens, un exces de raționalitate, exact acea “purulentă” luciditate în baza căreia personajul își reprimase instinctul în episodul erotic premergător despărțirii de femeia iubită, în timp ce albirea ochiului aproape închis conotă un nivel de cecitate endopsihică. Autocunoașterea incompletă, așadar absența cunoașterii interioare globale obstaculizate de renegarea umbrei reprezintă principala problemă ce necesită acțiune compensatorie în cazul lui DG, mobilizarea hotărâtă de forțe conștiente și inconștiente spre „iluminare și îndepărtarea confuziei destinale” (*idem*: 126) făcându-se în arena propriei cărți. Scrisul – care la un moment dat va lua o formă similară celei din *Colonia penitenciară* kafkiană prin scrierea pe propria piele²² – va deveni

²¹ Cf. Evseev, ed. cit., „chior”, pp. 37b-38a.

²² *Cuando salen las fotos miramos con ansiedad si el resultado coincide con la imagen que tenemos de nosotros. Me estoy mirando las manos, un pellejo viejo dividido en cinco más cinco dedos cuarteados y de uñas reseacas. Bonaventura dice mentiras piadosas. Al dictar lo de "mentiras piadosas" se ha ido indignada. Tengo que hacer mi ejercicio de tinta solo.*

Cojo la pluma de Cunegunda con mi mano manchada por el tiempo. Quiero insistir, con mi puño y letra, en que no me ha importado el cuerpo. Tomo una decisión: me quito la ropa y empiezo a escribir con el bolígrafo por la piel de mis piernas. A veces los vellitos se interponen (aunque ya no son muchos) y a Cunegunda le resultará difícil descifrar estos signos alfabéticos. Uso de folio la convexa barriga y como venas azulosas el curso de mi escritura recorre ese pellejo destemplado por los años. ¿Qué palabra escribiré sobre mi miembro? Pues sobre el corazón, en el pecho, escribo que de cuando en cuando algunas mujeres consiguieron darle cuerda. En mi caído brazo izquierdo pongo una letanía de endecasílabos cojos: tengo la piel para

nu atât *chasse au bonheur*, cât o *chasse au remembrance* de inspirație proustiană. Cum încercarea de tâlcuire a propriei existențe, precum și cea de identificare și întipărire prin exercițiul de scriere pe propria piele a esenței eșuează, întrucât ceea ce protagonistul spunea părea neconcordant cu ceea ce făcuse²³, singura soluție pentru regăsirea, recuperarea și împlinirea identitară devine reîntâlnirea retrospectivă și unirea *post-mortem* cu Ángela, ca simbol arhetipal al Animei – puntea spre Sine –, ale cărei valențe sunt susținute de simbolismul vaniliei și al pantofilor²⁴ cu care DG va „trece puntea”. „Goana” nu va fi, deci, după efemera fericire pe care o trăise cu femeia iubită, ci după acele amintiri în care să deslușească aceeași licărire de autenticitate pe care o descoperise alături de ea, care îl însuflețise, amintiri pe care să le facă să dăinuiască.

Fuga de sine va fi, așadar, contrabalansată de „goana după reamintire”, iar în acest sens, privită sub lupa **arhetipologiei** jungiene, eterna raportare la Ángela și la prețioasele amintiri cu aceasta ca la principala verigă gnoseologică din lanțul narativo-retrospectiv, pe care protagonistul îl va construi pentru ca

*escribirme encima, mi mano izquierda con la derecha rima, versos que no merecen tanta lima, si los lee la vista que te estima, la lengua que me lame y me lastima, sin ser de fuego el agua que me arrima, hasta toparse con el codo o sima, pedazo que no me hunde ni me anima... Bah, estos versículos son una tontería y no consigo escribir algunos más derechos en la espalda (no me llega la mano) y este mi cuerpo en pelota, hasta donde he alcanzado, ya ha **quedado surcado de letras torpes que no me describen, que no me ocultan, que no me delatan ni relatan. Tanto escribirse encima, para nada. Tanto buscarse en la escritura para saber que cuanto digo de mí no acaba por parecerse nunca a lo que hago. [...] Me ha interesado indagar la engañosa memoria, en ocasiones de gusto mentirosa, y tratar de comprender un tiempo que a veces me parece vertiginoso como el relámpago o lento...***, pp. 76-77 (subl. n.).

²³ V. nota anterioară.

²⁴ Simboluri arhetipale analizate pe larg în teza de doctorat.

finalmente să ancoreze pe țărmul Sinelui, face posibilă interpretarea doamnei Pietrăgrúa ca personificare a Animei. Dat fiind faptul că, așa acum am demonstrat pe parcursul studiului de față, scânteie din Anima sunt decelabile și în umbra protagonistului, cu care acesta duce o luptă crâncenă, fapt ce are repercusiuni directe și asupra relației cu a sa dulcinee de Torino, explorarea conotațiilor persoanei, ale umbrei dongaspariene, precum și ale simbolismul canin și celui oniric românești, realizată în lucrarea de față, pun bazele necesare potențării și exploatării în studiile viitoare a valențelor Animei în contextul romanului *Asuntos de un hidalgo disoluto*.

Bibliografie

Bibliografie primară

ABAD FACIOLINCE, H. (1994): *Asuntos de un hidalgo disoluto*, Bogotá, Tercer Mundo Editores.

ABAD FACIOLINCE, H., (2019). *Lo que fue presente (Diarios 1985-2006)*, Bogotá, Alfaguara.

Bibliografie critică

AFLOROAIE, Ș. (1994): *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, Iași, Institutul European.

ASHCROFT, B. *et al.* (2003): *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*, Londra, Routledge,

https://books.google.ro/books?id=jbWfXUBmK_AC&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (consultat: 15/07/2018).

BAUDRILLARD, J.; GUILLAUME, M. (2002): *Figuri ale alterității*, Ciprian Mihali (trad.), București-Pitești, Editura Paralela 45, <http://www.scribub.com/literatura->

romana/carti/Jean-Baudrillard-Marc-Guillaum42921.php

(consultat: 12/07/2018).

- BĂDESCU, I. (1997): *Teoria latențelor colective. Contribuții la studiul popoarelor*, București, Isogep-Euxin.
- BEUCHOT, M. (2016): *El poder del icono. Jung, el alquimista de la psique*, México, Planeta.
- BOLEA, Ș. (2019): *Jung și filosofia umbrei*, postfață de Ilinca Ilian, București, Tracus Arte.
- BRAGA, C. (coord.) (2007): *Concepte și metode în cercetarea imaginarului. Dezbaterile Phantasma*, Iași, Polirom.
- BRAGA, C. (2006): *De la arhetip la anarhetip*, Iași, Polirom.
- BRAGA, C. (1999): *10 studii de arhetipologie*, Cluj-Napoca, Dacia,
<http://scoalaturliuanu.info/wp-content/uploads/2015/02/Corin-Braga-Zece-studii-de-arhetipologie.pdf>, <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=3634>
(consultat:12/07/2018).
- BRAGA, C. (2001): *Postcolonialism și postcomunism. Caietele echinox*, vol. 2, Cluj-Napoca, Dacia.
- BRAGA, C. (2002): *Teoria și practica imaginii: imaginar social. Caietele echinox*, vol. 3, Cluj-Napoca, Dacia.
- BRAUNSTEIN, N. (2012): *La memoria del uno y la memoria del otro. Inconsciente e historia*, México D. F, Siglo XXI Editores.
- COLLEUIL, G. (2017): *Funcția terapeutică a simbolurilor. Referențial, Mitogramă, Onomasofie, Blazoane, Tarot*, Doru Mareș (trad.), București, Editura Nemira.
- DEAN, C. J. (1992): *Self and Its Pleasure: Bataille, Lacan, and the History of the Decentered Subject*, New York, Cornell University Press.
- DRAGOMIR, L. (2006):, *Freud și Nietzsche. Un eseu asupra ideii de inconștient*, București,Trei.

- DURAND, G. (2003): *Arte și arhetipuri. Religia artei*, Andrei Niculescu (trad.), București, Editura Meridiane.
- DURAND, G. (1999): *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Muguraș Constantinescu; Anișoara Bobocea (trad.), București, Nemira.
- DURAND, G. (1997): *Figuri mitice și chipuri ale operei*, Irina Bădescu (trad.), București, Nemira.
- DURAND, G. (2004): *Introducere în mitodologie – mituri și societăți*, Corin Braga (trad.), Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- DURAND, G. (1977): *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, Marcel Aderca (trad.), prefață și postfață de Radu Toma, București, Univers.
- DUSSEL, E. (1994): *El encubrimiento del otro: hacia el origen del mito de la modernidad*, 3^a ed., Quito, Editorial Abya Yala,
<https://books.google.ro/books?id=s1tPcsg9VbgC&printsec=frontcover&hl=es#v=onepage&q&f=false> (consultat: 15/07/2018).
- DYSERINCK, H. (1986). „Închipuirea, chipul străinului și al omului exemplar”, în Alexandru Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, Editura Meridiane.
- DYSERINCK, H. (1977): *Komparatistik. Eine Einführung*, Bonn, Bouvier.
- EDINGER, E.F. (2014): *Ego și arhetip. Individuarea și funcția religioasă a psihicului*, Claudia Pănculescu (trad.), București, Editura Nemira.
- EDINGER, E.F. (2016): *Întâlnire cu Sinele*, Ema Jalba-Soimaru (trad.), București, Nemira.
- ELIADE, M. (1994):, *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*, Alexandra Beldescu (trad.), prefață de Georges Dumézil, București, Humanitas.

- FIDDIAN, R.W. (1992): „Orfeo, los perros, y la voz de su amo en *Niebla* de Miguel de Unamuno” în *Actas del X Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias, pp. 1751-1759, <http://www.cervantesvirtual.com/obra/orfeo-los-perros-y-la-voz-de-su-amo-en-niebla-de-miguel-de-unamuno/> .
- FRANZ, M.-L. von & JACOBI, J. et. al. (2017): *Omul și simbolurile sale. Carl G. Jung*, București, Editura Trei.
- FREUD, S. (2011): *Disconfort în cultură*, Roxana Melnicu (trad.), București, Editura All.
- FREUD, S. (2010a): *Inhibiție, simptom, angoasă*, Roxana Melnicu; Georgeta Mitrea (trad.), București, Trei.
- FREUD, S. (2010b): *Introducere în psihanaliză*, Ondine Dăscălița; Roxana Melnicu; Wilhelm Reiner (trad.), București, Trei.
- FREUD, S. (2010c): *Nevroză, psihoză, perversiune*, Roxana Melnicu; Corneliu Irimia; Wilhelm Reiner; Silviu N. Dragomir (trad.), București, Trei.
- FREUD, S. (2010d): *Studii despre sexualitate*, Matei Rodica (trad.), București, Trei.
- FREUD, S. (2010e): *Studii despre societate și religie*, Raluca Hurduc; Roxana Melnicu; George Prudea (trad.), București, Trei.
- GALEANO, E. (2003): *Las venas abiertas de América Latina*, Madrid, Siglo XXI, 2003.
- JUNG, C.G. (1997): *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, Maria-Magdalena Anghelescu (trad.), București, Teora.
- JUNG, C.G. (1994): *În lumea arhetipurilor*, Vasile Dem. Zamfirescu (trad.), București, Editura „Jurnalul Literar” . ,
- JUNG, C.G. (1927): *Metamorfoze și simboluri ale Libidoului*, Paris, Editions Montaigne.

- JUNG, C.G. *et al.* (2017): *Omul și simbolurile sale*, Mirela Foghianu (trad.), București, Trei.
- JUNG, C.G. (2003): *Opere complete*, vol. 1: *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, București, Trei.
- JUNG, C.G. (1999): *Simbol și libido (Simboluri ale transformării I)*, Maria-Magdalena Anghelescu (trad.), București, Teora.
- JUNG, C.G. (1997): *Tipuri psihologice*, Viorica Nișcov (trad.), București, Humanitas.
- JUNG, C.G. & Kerényi, K. (1994): *Copilul divin, Fecioara divină (Introducere în esența mitologiei)*, Daniela Lințoiu, Constantin Jinga (trad.), cuvânt înainte de Adriana Babeți, Timișoara, Amarcord.
- JUNG, C.G. (2016a): *Opere complete vol. 5. Simboluri ale transformării. Analiza preludiului unei schizofrenii*, Daniela Ștefănescu (trad.), JUNG, C.G. (2013):
- JUNG, C.G. (2013): *Opere complete vol.8. Dinamica inconștientului*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2014): *Opere complete vol. 9/1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, Daniela Ștefănescu, Vasile Dem. Zamfirescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2005a.): *Opere complete vol. 9/2. Aion. Contribuții la simbolistica Sinelui*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2011.): *Opere complete vol. 10. Civilizația în tranziție*, Adela Motoc, Christina Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2010), *Opere complete vol. 11. Psihologia religiei vestice și estice*, Viorica Nișcov (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2016b), *Opere complete vol. 12. Psihologie și alchimie*, Viorica Nișcov (trad.), București, Editura Trei.

- JUNG, C.G. (2017), *Opere complete vol. 13. Studii despre reprezentările alchimice*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2005b), *Opere complete vol. 14/1. Mysterium Coniunctionis. Separarea și compunerea contrariilor psihice în alchimie*, Dana Verescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2006): *Opere complete vol. 14/2 Mysterium Coniunctionis. Cercetări asupra separării și unirii contrastelor sufletești în alchimie*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2007): *Opere complete vol. 15 Despre fenomenul spiritului în artă și știință*, Gabriela Danțiș (trad.), București, Editura Trei.
- JUNG, C.G. (2013): *Opere complete vol. 16 Practica psihoterapiei. Contribuții la problema psihoterapiei și la psihologia transferului*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- JOLANDE, J. (2018): *Complex, arhetip, simbol în psihologia lui C. G. Jung*, Daniela Ștefănescu (trad.), București, Editura Trei.
- GIRARD, R. (2000): *Țapul ispășitor*, Theodor Rogin (trad.), București, Nemira.
- KAST, V. (2013): *Umbra din noi. Forța vitală subversivă*, Laura Karsch (trad.), București, Editura Trei.
- KAST, V. (2000): *La naturaleza del amor: las relaciones de pareja a través de los mitos*, Iris Folch Martínez (trad.), Barcelona, Ediciones Paidós Ibérica.
- LARRAÍN, J. (1994): „La identidad latinoamericana. Teoría e historia” în *Estudios Públicos. Revista de Humanidades y Ciencias Sociales*, nr. 55, Santiago de Chile,

- <https://www.insumisos.com/lecturasinsumisas/Identidad%20latinoamericana.pdf> (consultat: 13/07/2018).
- LARRAÍN, J. (1996): „Posmodernidad e identidad latinoamericana”, în *Escritos. Revista del Centro de CIENCIAS DEL LENGUAJE*, nr. 13-14, ianuarie-decembrie, pp. 45-74, <https://www.portalcolegiosantalucia.com/Administrador/documentos/posmodernismo%20y%20latinoamerica%2010.pdf>.
- MONTANER, C.A. (2001): *Las raíces torcidas de América Latina*, Madrid, Plaza & Janés Editores.
- MIGNIOLO, W. (2007): *La idea de América Latina. La herida colonial y la opción decolonial*, Silvia Jawerbaum, Julieta Barba (trad.), Barcelona, Editorial Gedisa, <https://es.scribd.com/doc/130753026/1-Walter-Mignolo-La-Idea-de-America-Latina-La-Herida-Colonial-y-La-Opcion-Decolonial> (consultat: 12/07/2018).
- NAHUELPAÁN MORENO, H.J. (2007): „El sueño de la identidad latinoamericana o la búsqueda de lo propio en lo ajeno”, în *Atenea*, nr. 495, pp. 157-164, Chile, Universidad de Concepción, Concepción, <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=32849509>.
- ORTEGA Y MEDINA, J. A. (1987): *Imagología del bueno y del mal salvaje*, México, UNAM.
- QUINTELA DI MAGGIO, S.M. (2010): „¿Descubrimiento o encubrimiento de América?”, în *Revista Ariel*, nr. 6, noiembrie, pp. 28-30, https://arielenlinea.files.wordpress.com/2010/11/04_descubrimiento.pdf (consultat: 13/07/2018).
- PĂCURARIU, F. (1975): *Individualitatea literaturii latino-americane*, București, Univers.

- PERROT, É. (2016): *Calea transformării după C. G. Jung și alchimie*, Doru Mareș (trad.), București, Nemira.
- PERROT, É. (2015): *De la Dumnezeu la zei*, Doru Mareș (trad.), București, Nemira.
- PERROT, É. (2015): *Visele și viața*, Sanda Roșescu (trad.), București, Nemira.
- RANK, O. (1997): *Dublul. Don Juan*, Maria Vicol (trad.), prefață de Petru Ursache, Iași, Institutul European.
- RANK, O. (2012): *Mitul nașterii eroului - o interpretare psihologică a mitologiei*, Monica Medeleanu (trad.), București, Herald.
- RICOEUR, P. (1992): *Oneself as Another*, Kathleen Blamey (trad.), The University of Chicago Press, https://books.google.ro/books?id=uCZSOYcB_CIC&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (consultat: 12.07.2018).
- ROMERO, J.L. (1999): *Latinoamérica: las ciudades y las ideas*, Medellín, Universidad de Antioquia.
- SAID, E.W. (1993): *Culture and Imperialism*, New York, Vintage Books.
- SAID, E.W. (2001): *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient*, Timișoara, Amarcord.
- SANDOVAL FORERO, E.A. (coord.) (2018): , *Discusiones, problemáticas y sentipensar latinoamericano. vol. I: Pensamiento Crítico Latinoamericano*, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Arkho Ediciones, <http://www.arkhoediciones.com/home/producto/discusiones-problemáticas-y-sentipensar-latinoamericano/>.
- SANDOVAL FORERO, E.A. (coord.) (2019): *Discusiones, problemáticas y sentipensar latinoamericano. Vol. II: Estudios Descoloniales y Epistemologías del Sur Global*, Buenos Aires – México D.F., Arkho Ediciones.

- SARMIENTO, D.F. (1874): *Facundo o Civilización y barbarie en las pampas argentinas*, París, Librería Hachette y Cia.
- TODOROV, T. (1996): *Confruntarea cu extrema. Victime și tortionari în secolul XX*, Traian Nica (trad.) București, Humanitas.
- TODOROV, T. (1994): *Cucerirea Americii. Problema celuilalt*, Magda Jeanrenaud (trad.), Iași, Institutul European.
- TODOROV, T. (2010): *La Conquista de América. El problema del otro*, Flora Botton Burlá (trad.), México, Siglo XXI.
- TODOROV, T. (2002a): *Grădina nedesăvârșită-gândirea umanistă în Franța*, Delia Sepetean Vasiliu (trad.), București, Trei.
- TODOROV, T. (2002b): *Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*, Magdalena Boianțiu & Alexandru Boianțiu (trad.), București, Curtea Veche.
- TODOROV, T. (1999b): *Noi și ceilalți – despre diversitate*, Alexandru Vlad (trad.), Iași, Institutul European.
- TODOROV, T. (1999c): *Omul dezrădăcinat*, Ion Pop (trad.), Iași, Institutul European.
- WOLFF, T. (2017):, *Studii despre psihologia lui C. G. Jung*, Liliana Dumitriu (trad.), București, Nemira.
- WUNDT, W.M. (2010): *Probleme der Völkerpsychologie*, Altenmünster, Jazzybee Verlag Jürgen Beck, <https://books.google.ro/books?id=kittUYN9dAYC&pg=PT1&lpg=PT1&dq=Probleme+der+V%C3%B6lkerpsychologie.&source=bl&ots=qhiwiub8xv&sig=ACfU3U3HAXGL8yidRIY19J8b-6UD4DZlWQ&hl=es&sa=X&ved=2ahUKEwjAov2Er7nqAhX7ShUIHT2ABC8Q6AEwBXoECBQQAQ#v=onepage&q=Probleme%20der%20V%C3%B6lkerpsychologie.&f=false> .

ZEA, L. (1988): *Discurso desde la marginación y la barbarie*, Editorial Barcelona, Anthropos.
ZWEIG, S. (1931): *Die Heilung durch der Geist*, Leipzig, Insel Verlag.